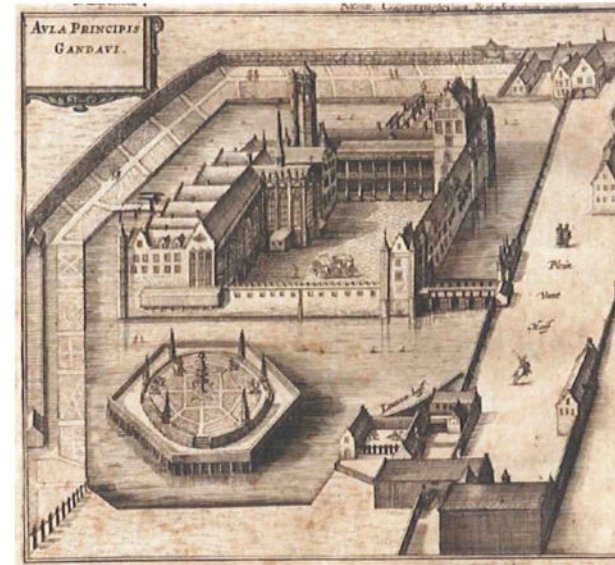

volledig opgevuld met baksteenmetselwerk. Er liep een naad tussen de torenmuur en het centrale massief over de helft van de omtrek; aan de oostkant vormden muur en opvulling één geheel. Mogelijk is dit te verklaren door een van de herstellingen in de 15de eeuw, waarbij een deel van het buitenparament ook herdaan werd. Aan de westkant, in het baksteenmetselwerk achter het buitenparament, werd een koker gedocumenteerd met diameter 17 cm, maar niet perfect cirkelvormig. Hij liep verticaal, op 40 cm van de buitenkant van de toren, en zal waarschijnlijk onder het waterniveau in de gracht uitgekomen zijn. Dat deze toren een latrine geherbergd heeft, kan. Het massieve metselwerk laat in elk geval geen trap naar de keldervertrekken aan de zuidkant toe; die circulatie zal via de zuidwesttoren verlopen zijn. Volgens de plattegrond van 1649 was de toren toegankelijk via de poortdoorgang. Het buitenparament van de muren aan grachtzijde en de beide ronde torens die de doorgang flankeren bestond tot op zekere hoogte uit natuursteen. Er werd zowel donkergrijze Doornikse kalksteen als witte kalkzandsteen gebruikt. De noordelijke toren laat een afwisselend gebruik van beide materialen zien; één laag grote blokken Doornikse kalksteen afgewisseld met twee lagen kleinere witte natuursteen. Dit moet geresulteerd hebben in een strak horizontaal patroon van afwisselend donkere en lichte zones. Ook de zuidelijke toren laat nog sporen zien van een gelijkaardige opbouw, maar de oorspronkelijke opbouw van het metselwerk hier was door herstellingen en aanpassingen grotendeels onleesbaar geworden.

Het muurdeel tussen beide torens was eveneens sterk verbouwd bij de verstening van de brug; de aanzet van de bakstenen brugboog heeft het natuurstenen parament verstoord. De grote blokken Doornikse steen, naar boven terugwijkend, die waarschijnlijk het niveau aangeven waar het gebouw zich boven de waterlijn verhief, zijn wel bewaard gebleven. Bij de zuidelijke toren was de oorspronkelijke eenvoudige kraag uit Doornikse steen vervangen door natuurstenen blokken die de toren een achthoekige basis geven, die via een afgeschuinde punt overgaat in de ronde torenvorm. Deze zuidelijke toren vertoonde ook meer reparaties in het metselwerk. Alles wijst op stabiliteitsproblemen: de toren en waarschijnlijk de hele zuidkant zakten weg in de gracht en de toren scheurde langzaam af. Al in 1443-1444 werden aan de torenvoeten versterkingen en herstelwerken uitgevoerd. In de jaren 1457-1458 werd er bij hoogdringendheid opnieuw geschoord en hersteld; de hoektoren werd met twee dubbele ankers versterkt. Eén van die ankers werd bij het onderzoek aan de oostzijde van de zuidelijke toren vastgesteld. Na de herstellingen werd de poorttoren wit gekalkt. In 1498 stelden de problemen zich weer en werden zones slecht metselwerk in de zuidmuur en zijn aanpalende torens uitgebroken en weer opgebouwd. Meerdere lagen witte kalk werden bij het onderzoek vastgesteld, een manier om de scheuren en de reparaties te verhullen.

Zoals in de bovenstaande tekst vermeld werden er regelmatig herstellingen en verbouwingswerken uitgevoerd. De laatste grote ingreep is herkenbaar aan het gebruikte baksteenformaat: 21,5/2,5 x 10,5/11 x 4,5/5 cm. De zuidmuur werd na weer stabiliteitsproblemen opnieuw opgetrokken, maar er veranderde meer. De zuidwesttoren werd niet meer hernomen en de houten brug, zoals te zien op de gravure van Antonius Sanderus van 1641, werd door een bakstenen brug met vijf bogen vervangen. Bij de constructie werd afgesteund op de reeds bestaande vier pijlers uit baksteen en natuursteen. Hierdoor werden beide ruimten onder de doorgang voor de tegengewichten niet meer gebruikt. Men verwijderde de middenmuur en herbruikte de oude bakstenen om de ruimte tussen de muren te vloeren. Met bakstenen van het nieuwe formaat werd een gewelf over het geheel geconstrueerd (afb. 3). Waarvoor deze ruimte gediend heeft, is niet helemaal duidelijk. Verdergaand op een iconografische vergelijking tussen Sanderus (1641) en een aquarel van Jacques Trachez (1778), kan men stellen dat de verstening van de brug en de herbouw van de zuidmuur in de tusseliggende periode gebeurd moet zijn.

Tot slot werd een kleine verdiepte werkvloer (blussen van kalk?) in bakstenen metselwerk gedocumenteerd, die bij de 20ste-eeuwse atelierfase hoort. Deze bak, 2,23 bij 1,37 cm met muren en vloer uit bakstenen 19,5/20 x 9 x ? cm, maakte aan de zuidkant als wand gebruik van de bestaande natuursteen in de zuidmuur.

Afb. 5: De voorstelling van de 'Aula Principis Gandavi', Antonius Sanderus, *Flandria Illustrata*, 1641 (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarchief)

In conclusie kan gesteld worden dat het poortgebouw van de Bourgondische paleisresidentie in Gent, het Prinsenhof, onder het maaiveld nog goed bewaard is. Bij de realisatie van de huidige nieuwbouw kon al veel archeologisch geregistreerd worden, maar de plek biedt ook nog potentieel in de toekomst. De hele zuidkant van het perceel, dit is de straatkant, kon nu niet gedocumenteerd worden. Omwille van niet haalbaar zonder bemaling en niet bedreigd, werden de dieper gelegen resten evenmin onderzocht. Mogelijk zijn de overige drie brugpijlers onder het pand Prinsenhof 103 nog bewaard, evenals de grachtvulling. En dit geldt in uitbreiding voor heel het kerneiland waar ooit paleisgebouwen stonden.

Archeologisch onderzoek te Sint-Lievens-Houtem, Eiland (Oost-Vlaanderen)

TAELMAN EVELIEN, KLINKENBORG SIGRID & CHERRETTÉ BART

Naar aanleiding van de heraanleg van de straten rond de kerk van Sint-Lievens-Houtem en er mee gepaard gaande rioleringswerken, vond in het voorjaar van 2011 een archeologisch onderzoek plaats, waarbij ter hoogte van de straten Eiland, Hofkouter en Marktplaats over een afstand van 140m een 3,5m brede opgravingsleuf onderzocht werd. Deze straten bevinden zich binnen de historische kern van de gemeente en het onderzoek ervan liet meer bepaald toe de zone rondom de kerk in kaart te brengen en op deze wijze bij te dragen tot een betere kennis van de dorpsontwikkeling. Bovendien sluit de onderzochte zone mooi aan op één van de opgravingsleuven van het vooronderzoek uit 2008, waarbij het Marktplaats door middel van drie strategisch geplaatste sleuven werd geprospecteerd.³

Ter hoogte van de straten Eiland/Hofkouter werd over een afstand van circa 109 m een postmiddeleeuwse riool aangetroffen die de oriëntatie van de straat volgde en opgetrokken was in baksteen. Deze riool werd ook aangetroffen op het Marktplaats bij het onderzoek van

³ Cherretté B., Vanholme N. & Reniere S., 2008, Sint-Lievens-Houtem Marktplaats, Archeologisch vooronderzoek, *SOLVA Archeologie-rapport 2*, 43p, onuitgegeven rapport.

2008. Alle overige sporen zijn ouder. Er werd een oude kasseiweg of pleinbedekking geregistreerd, gelegen op een diepte van ongeveer 1 à 1,20 m t.o.v. het huidige straatniveau. Bij de vondsten gerecupereerd tussen en onder de kasseien bevinden zich post-middeleeuws aardewerk, lederfragmenten en metalen objecten (hoefijzers, nagels e.d.). Mogelijk kunnen deze metalen voorwerpen in verband worden gebracht met de paardenmarkt, die van oudsher tweemaal per jaar plaats heeft te Sint-Lievens-Houtem. Op het Marktplaatsplein en in de omliggende straten werd sinds de 14de eeuw (eventueel vroeger) vee verhandeld op de jaarmarkt en paardenmarkt, wat de grote hoeveelheid hoefijzers kan verklaren.

Naast de riool en de kasseiweg of pleinbedekking zijn ook twee grachten aangetroffen. Een eerste gracht, 3 à 4m breed, vertoonde een noord-zuid oriëntatie en was opgebouwd uit twee fasen. De oudste fase boog naar het einde van de sleuf toe af in oostelijke richting en was slecht 1,5m breed. Slechts één fragment postmiddeleeuws aardewerk werd gerecupereerd. Een tweede gracht met noordoost-zuidwest verloop en een gemiddelde breedte van 2m, bevindt zich 10m verder, meer naar het Marktplaatsplein toe. Hierin werd eveneens een stukje postmiddeleeuws aardewerk gevonden.

Ter hoogte van de kerk en het omliggende kerkhofareaal werd de helft van een inhumatiegraf aangesneden. Dit graf bevond zich langs de rand van de sleuf en werd doorsneden door de postmiddeleeuwse riool, waardoor slechts het hoofd, het linker sleutelbeen, het linker schouderblad en enkele ribben konden gerecupereerd worden. Oorspronkelijk bevond het lichaam zich in een grafkist, doch deze was niet meer bewaard. Het aantreffen van dit graf wijst er hoogstwaarschijnlijk op dat het kerkhof zich op een bepaald moment tot hier uitstreckte.

De overige sporen omvatten twee elkaar overlappende, langwerpige sporen onder de kasseiweg of pleinbedekking, enkele kuilen en een aantal grotere sporen waarvan de aard en functie niet kon achterhaald worden gezien de beperkte omvang van het onderzoeksterrein. Opvallend is dat in één van deze kuilen het skelet van een varkentje bewaard was.

Kort samengevat leverde het onderzoek van 2011 ter hoogte van Eiland en Marktplaatsplein te Sint-Lievens-Houtem een beperkt aantal archeologische sporen op, voornamelijk uit de postmiddeleeuwse periode. Dit onderzoek sloot aan bij dat van 2008 waarbij het Marktplaatsplein zelf onder de loop werd genomen.

Macht en landschap: een interdisciplinair onderzoek naar de mysterieuze circulaire structuur van Ver-Assebroek in relatie tot de ontwikkeling van het middeleeuwse Brugge

TYS DRIES (VUB), RAMANDT ANDY (UGENT), RYSSAERT CAROLINE (ANTEA), DEGRYSE JANIEK (RUBEN WILLAERT BVBA), DUMOLYN JAN (UGENT)

De mysterieuze circulaire structuur te Ver-Assebroek heeft archeologen en historici decennia lang voor raadsels gesteld. Zo werd het door de ene gezien als een Neolithisch *henge-monument*, door de ander als een Karolingische vluchtburg, of werd het geïnterpreteerd als een laatmiddeleeuws kasteel. Deze laatste interpretatie wordt nu bevestigd door recent archeologisch onderzoek. In wat volgt combineren we invalshoeken en informatie uit het archeologisch bedrijf, de geschiedschrijving en de natuurwetenschappen op interdisciplinaire wijze. Op die manier willen we dit unieke monument als een contextueel artefact plaatsen in het omringende ecologische en sociale landschap.

De site van het kasteel bevindt zich zo'n 3,5 km ten zuidoosten van Brugge. De site is uitzonderlijk in grootte (180m diameter) en morfologie (vier circulaire wallen die het centrale eiland omringen). De archeologische (C14-) datering wijst erop dat de opmerkelijke structuur waarschijnlijk werd aangelegd in de vroege 13de eeuw, vermoedelijk in de buurt van een oudere castrale motte die zich bevond op de feodale domeinen van de naburige heerlijkheid Sijsele, ten oosten van Brugge. De site werd bewoond gedurende de 13de en 14de eeuwen, maar tegen de 15de eeuw werd ze verlaten. Mettertijd bleven in het landschap enkel de circulaire walgrachten zichtbaar.

Archeologische invalshoek: vondsten en interpretatie

De kasteelsite bevond zich in een bijzondere landschapseenheid, namelijk een natte depressie, het overblijfsel van een oud turfmoeras. De meeste turf was voor het einde van de 12de eeuw al opgedolven, en op de restanten van het moeras werden het centrale eiland en de grachtwallen aangelegd. De circulaire grachten sneden door de turf laag tot in de afzettingen van witte moeraskalk (gyttja). De keuze voor dit bepaalde landschap is opmerkelijk. De oorspronkelijke structuur werd namelijk aangelegd in het meest laaggelegen en natte deel om de watervoorziening van de grachten te verzekeren. Dit past in het gekende plaatje van de 13de eeuwse innovaties in kasteelconstructie, namelijk dat kastelen werden aangelegd in waterverzadigde gebieden in plaats van op hogere gronden zoals de oudere castrale mottes. Vanuit een utilitair standpunt wordt aangenomen dat de keuze voor grachten gevuld met water werd ingegeven door de wens om het defensieve potentieel van het kasteel te vergroten. De nieuwe waterkastelen van de dertiende eeuw bevonden zich echter zelden op strategisch belangrijke posities – wel integendeel. Omwille daarvan neemt men aan dat de keuze om kastelen te bouwen in dergelijke door water verzadigde contexten minstens deels werd ingegeven door symbolische overwegingen – het doelbewust scheppen van (water)landschappen en het manipuleren van indrukken om zo de status in de verf te zetten. De regressieve breedte van de kasteelgrachten, waarbij de binnenste gracht het breedst was en de buitenste het smalst – moet wellicht in dat licht worden gezien.

De opgravingen brachten ook de restanten aan het licht van houten bruggen die met dakpannen waren bedekt en toegang verleenden tot het centrale (woon)eiland. De ligging van het kasteel in een voormalig turfmoeras is ook omwille van een andere reden wellicht niet